

İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri*

Sibel Oğuz Haçat¹

F. Betül Demir²

Öz

Bu araştırmada, İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi [İHYD] dersinin 4. sınıf öğrencilerinin nasıl ifade ettiğine, insan haklarına, çocuk haklarına, derste verilmesi gereken konulara ve kavramlara, değerlere dair görüşlerini belirlemek amacıyla görüşlerini ortaya koymaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabirlik durum örnekleme yöntemiyle seçilen Kastamonu iline bağlı merkez köy ilköğretim okulunda öğrenim görmekte olan on sekiz dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesinde, açık uçlu görüşme formu hazırlanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın veri analizi sonucunda öğrencilerin hak, özgürlük ve sorumluluk yönünden çocuk olmanın ayrıcalıklarını keşfetmekte ve değerler hakkında bilgiler edinmektedirler. İHYD dersini aldıktan sonra düşüncelerinde değişmeler yaşadıklarını aynı zamanda soyut olan düşüncelerini somutlaştırabildiklerini, ders kitabının daha etkili şekilde olmasını ve ders hakkındaki görüşlerinin olumlu şekilde olduğunu ortaya koymaktadır. Adalet ve eşitlik gibi değerlerin öğrencilerin ayırt etmekte zorlandıklarını; tanımdan ziyade örneklerle somutlaştırarak anlamlandırdıkları görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak öğrenciler tarafından insan hakları eğitiminin hedefine ulaşmış olduğu görülmektedir. İHYD eğitiminin bir sınıfta işlenen bir ders olarak değil, okul kültürü ve toplum içerisinde de uygulanan, gerekli etkinlikler hazırlanacak şekilde ve dersin tam olarak kazandırılması için tüm derslerle ilişkilendirilecek etkinlikler yapılabileceği kapsamında önerilerde bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, yurttaşlık, demokrasi, ilkokul dördüncü sınıf.

The Opinions of 4th Grade Students of Primary School Related With Human Rights Citizenship and Democracy

Abstract

In this research, Human Rights Citizenship and Democracy [HRCd] presents views on how to express the 4th grade students of the course, the rights, the rights of children, the issues that need to be addressed, the concepts and the values. The research used case study design from qualitative research methods. The study group of the study is composed of eighteen fourth grade students who are studying in the central village primary school of Kastamonu selected by the method of easy availability case sampling from purposeful sampling methods. In obtaining the data, an open-ended interview form was used. The analysis of the obtained data was analyzed with the content analysis method. As a result of the survey's data analysis, students are exploring the privileges of being a child in terms of rights, freedoms and responsibilities and acquiring information on values. HRCd show that their ideas are embodied in abstract thinking at the same time that they have changed, and that their textbooks are more effective and their views on the lessons are positive. Values such as justice and equality are difficult for students to distinguish; they are understood to mean by embodying them with very specific examples. From these results, it is seen that students have reached the goal of human rights education. HRCd can be suggested not only as a course in a class, but also in the context of activities that can be carried out in school culture and in society as well as activities that can be linked to

* VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur

¹ Sorumlu Yazar: Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi: soguz@kastamonu.edu.tr

² Doktora öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi: betul_bd_@hotmail.com

all courses in order to prepare the course fully.

Key Words: Human rights, citizenship, democracy, primary school fourth grade

Giriş

İnsanların hayatlarında anaokulundan başlayıp yükseköğretime kadar uzun bir süreçte yer alan eğitim kurumları, yaşamın büyük bölümünde eğitimin önemini etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Uzun ve kapsamlı eğitim hayatına adım atıldığı ilk günden itibaren, bireyin toplumsallaşması için verilen ders kitapları, anlatılan konular ve deneyimler bireyin hayata atılmasını öğretmektedir. Böylece eğitim özellikle ilköğretim kademesinde yurttaşlığı, insan haklarını, demokrasiyi öğretme esaslı olarak bütünleştirmektedir. Nitekim ABD’ de vatandaşlık için temel gereksinimlerle ilgili bilgi, ilk ve orta dereceli okullarda eğitimle sağlanmaktadır (Patrick ve Hoge, 1991; Akt. Oğuz, 2013). Hayatı öğrenmeye, mevcut bilgileri anlamaya adım atılan ilk basamak ise ilkokuldur. Burada edinilen bilgiler ve öğretmenler sayesinde kişilerin karakterleri, yaşayış tarzları, hayata bakışları şekillenmektedir.

Her dersin içeriği ve önemi kendine has olarak farklılık arz etmektedir. Lohrenscheit (2002)’ e göre, insan hakları eğitimi; demokrasi, adalet, özgürlük, dayanışma, barış, onur, haklar ve sorumluluk kavramlarını içine alan bir anlayış ve duyarlılık geliştirmektedir. Özünde insanı temel alan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi (İHYD) dersi, insanlık, eşitlik, özgürlük gibi kavramları barındırması sonucu, ahlaki gelişim ve soyut işlemler çağının başlamasıyla 4. ve 5. sınıftan itibaren, temel insan hakları konularının programlarda yer alması ve derslerde işlenmesi doğru bir yaklaşımdır (Aydeniz, 2010:43). Bu süreçte edinilen her türlü kazanım iyi vatandaş bilincinin oluşmasında önem taşımaktadır (Güven, 2011). İnsanlığın gelişimi ve değişimi, nüfusun artması, toplumsal yapıda farklılaşmalar ve ulusların çok kimlikli yapıya bürünmeleri gibi çeşitli unsurlar vatandaşlık eğitimi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Er, Ünal ve Özmen, 2013). Vatandaşlık eğitimindeki amaç, öğrencileri hak ve sorumluluklarının bilincinde vatandaş olarak yetişkin hayatının rollerine ve sorumluluklarına hazırlamaktır (Yılmaz, 2013). Öğrenciyi toplum içindeki rolleri yapan, başka kişilerle iyi ilişkiler kuran, işbirliği içerisinde olan, çevresine uyum sağlayan, iyi ve mutlu bir vatandaş olarak yetiştirmek, milli kültür değerlerini tanımasını, takdir etmesini, benimsemesini ve kazanmasını sağlamak diğer amaçları arasındadır (Kabapınar, 2014). Bunların yanı sıra vatandaşların görev ve sorumluluklarının neler olduğunu bilmesi, haklarını koruması ve onları geliştirilmesi için çaba harcaması her vatandaşın temel sorumluluğudur (Audigier, 2000; Akt. Gürel, 2016).

Türkiye, program değişikliklerinin yaşandığı ülkelerden birisidir. Müfredat değişikliklerinin 1924’te başlayıp 1936, 1948, 1968, 1998 ve 2005 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de bu değişimlerin sık yaşanmasının sebebi, mevcut programın uygulanmasında karşılaşılan zorluklar, değişen öğrenci ve öğretmen ihtiyaçları, bilim alanındaki gelişmeler ve toplum yapısındaki değişimlerin etkili olmasından kaynaklanmaktadır (Gürel, 2016). Ulusların içinde yaşadıkları siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelerin vatandaşlık eğitimi ile ilgili değişmelere de sebep olduğu görülmektedir (Ersoy ve Öztürk, 2015). Türkiye’deki vatandaşlık eğitimi sürecine bakıldığında, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ulusun ve ulus-devletin oluşmasında “vatandaşlık” kurumunun önemli olduğu anlaşılmıştır. Mustafa Kemal’in “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” adlı kitabının okutulduğu “Malûmat-ı Vataniye” dersi yurttaşlığı öğretmek amacıyla okutulmuştur. Ardından çeşitli isimlerle “Vatani Malûmat”, “Yurt Bilgisi”, “Yurttaşlık Bilgisi” olarak okutulmaya devam etmiştir. Birleşmiş Milletler (BM)’e üye ülkeler, BM’nin 1995-2004 yılları arasında “BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı” olarak ilan edilerek insan hakları eğitimini geliştirecek önlemler

almaya başlamışlardır (Bağlı, 2013). Bu doğrultuda 1995'ten sonra "İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi (İHVE)" adı altında 4-8. Sınıflarda okutulmuştur. İHVE dersi öğretim programı ve ders kitapları incelendiğinde evrensel anlamda insan hakları ve demokrasi eğitimi anlayışından uzak olduğu görülmektedir (Gözütok, 2003). Bu dersin tarihsel gelişimi şu şekildedir:

- 1998-2005 İlköğretimde 7 ve 8. sınıf zorunlu ders (Vatandaşlık ve İnsan Hakları)
- 2005-2010 İlköğretimde 1-8. sınıflar ara disiplin (Sosyal Bilgiler)
- 2010-2011 İlköğretimde 8. sınıf seçmeli ders (Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi)
- 2011-2012 İlköğretimde 8. sınıf zorunlu ders (Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi)
- 2015-2016 İlkokulda 4. sınıf zorunlu ders (İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi)

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının (2015) son düzenlemesiyle 25/06/2012 tarih ve 69 sayılı Karar'ı gereği, 2015-2016 öğretim yılından başlamak üzere, ilköğretim 4. sınıflarda "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersinin zorunlu ve 2 ders saati olarak okutulması kararlaştırılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı[MEB] (2015)' e göre İHYD dersin amacı "Öğrencilere kavramsal bilginin öğretilmesinin yanında; insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili temel değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır. Dersin bir diğer amacı da öğrencilerin bu bilgi ve değerleri bir yaşam biçimi ve kültür hâline getirmelerini sağlamaktır. Böylelikle öğrenciler haklarını öğrenecek ve talep edecekler, bunlara ilişkin etik değerlendirme yapabileceklerdir." şeklinde verilmektedir.

Demokrasi İnsan Hakları Eğitimi'nin amacı, öğrencilere demokrasi ve insan haklarıyla ilgili olguları ve kavramları öğretmek değilken, öğrencileri demokratik ve insan haklarına saygılı bir tutumla ve bunun gerektirdiği becerilerle donatmaktır (Öztürk ve Palancı, 2015). Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi alanındaki gelişmelere bakıldığında bu alanın geleneksel olarak ilişkili görüldüğü Tarih, Vatandaşlık, Coğrafya, Ekonomi ve Sosyal Bilgiler derslerinden ziyade çok sayıda birbiriyle ilişkili yaklaşımların yer aldığı dersler ya da eğitim modelleri çerçevesinde bütünleştiği görülmektedir (Zohar, 2015). Programın genel yapısı incelendiğinde temelinde insan olduğu ve insanı oluşturan unsurun değerlerinin olduğu görülmektedir. Doğal olarak insanlar tek başına yaşamadıkları için ortak karar alırken etrafındakilerle etkileşim içinde olmaları gerekir.

Demokrasi İnsan Hakları Eğitimi; genel anlamda düşünüldüğünde herkeste; örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde ise öğrencilerde insan haklarına saygı duyarak bu hakları koruma ve yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitime karşılık gelmektedir (Dolanbay, 2011). Ülkemiz küreselleşen dünyanın etkileşimini özellikle Avrupa toplumu ile yaşamaktadır. Avrupa Birliği'nde birliği bir arada tutan etkenlerin başında demokrasi, insan hakları, özgürlük gibi kavramlar gelmektedir. Bu kavramlar hem birliği hem de birliğin dış politikasının şekillendirilmesinde etkili olmuştur (Kaçar ve Kaçar, 2016). Bugünün gençleri anne- baba ve büyük anne- babalarıyla karşılaştırıldığında vatandaşlığa ilişkin konulara daha az ilgi duyduğu görülmektedir. Bunu doğrulayan bir örnek; ABD' de 1970' li yılların başında yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde 18-29 yaş arası gençlerin yarısı oy kullanırken 1996 seçimlerinde ise sadece üçte birinin oy kullanması bu durumu göstermektedir (Kuş, 2013). Bundan dolayı günümüz vatandaşlarını yetiştirirken hak ve sorumluluklarını ezbere bilen vatandaşlar değil; çözüm üreten, eleştiren, araştıran, harekete geçen, hakkını arayan ve koruyan, sorumluluklarını yerine getiren etkin bir dünya vatandaşının yetiştirilmesi beklenmektedir (Güven, 2011). Bu bağlamda "İnsan hakları eğitiminde kimlere ne tür görevler düşüyor?" ve "Bu eğitim sürecinde ne tür bir yol izlenmesi gerekiyor?" gibi sorularına cevap aramak faydalı olacaktır. Bu süreçte okul, geleceğin vatandaşlarının, vatandaşlık bilincine sahip olması sürecinde önem arz eden bir yere sahiptir (Oğuşgil, 2008). Vatandaşlık eğitiminin amaçları arasında, okullarda

öğrencilere vatandaşlık, demokrasi ve insan haklarıyla ilgili bazı temel kavramların tanıtılması ayrıca insan haklarının korunup uygulanmasıyla ilgili farkındalık, duyarlılık, bilinç, düşünce, tutum ve davranış kazandırmak yer almaktadır (Merey, Karatekin ve Kuş, 2012).

İHYD dersine yönelik çalışmalar incelendiğinde, Sağlam ve Hayal (2015) sınıf öğretmenlerinin “insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi” dersinin ilkökul 4. sınıfta yer almasına ilişkin görüşleri; Gürel (2016) sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi; Kaçar ve Kaçar (2016) İlkokul dördüncü sınıf öğretmenlerinin dördüncü sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersine ilişkin görüşleri; Ulusoy ve Erkuş (2016) ilkökul 4. Sınıfta “İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi” dersinin okutulmasına ilişkin sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi; Balbağ, Gürdoğan- Bayır ve Ersoy (2017) İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor? adlı çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. İHYD dersi yeni uygulamaya geçmesi sebebiyle alandaki çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Bu çalışma literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi ve hazırlanacak İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programlarının geliştirilmesinde kaynak oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 4. sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersinin “İnsan olmak”, “Hak, özgürlük ve sorumluluk” ve “Adalet ve eşitlik” ünitelerini kapsayan konular hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Bu üç ünitenin seçilmesinin nedeni, dersin amacını doğrudan yansıttığı düşünülmektedir. İHYD dersi 2015-2016 İlkokulda 4. sınıf zorunlu olarak verilmektedir. Bu çerçevede İHYD dersinin öğrenciler tarafından nasıl ifade edildiğine, insan haklarına, çocuk haklarına, derste verilmesi gereken konulara ve kavramlara, değerlere dair görüşlerini belirlemek amacıyla ilgili değerlendirmeleri yer almaktadır. Araştırmanın temel amacına bağlı olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

1. İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin İHYD dersi içeriği hakkındaki görüşleri nelerdir?
2. İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin İHYD dersinin öğretme-öğrenme sürecine yönelik görüşleri nelerdir?
3. İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin İHYD dersinde işlenen değerlere (saygı, adalet, eşitlik, sorumluluk, özgürlük, eşitlik) yönelik görüşleri nelerdir?
4. İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin İHYD dersinde işlenen kavramlara yönelik görüşler nelerdir?
5. İlkokul 4.sınıf öğrencileri “Ama bu haksızlık!” dedikleri olaylar karşısında neler hissettiklerini serbest resim çalışmasına ne şekilde yansıtmaktadır?

Yöntem

Yapılan bu araştırmanın amacına uygun olarak nitel yöntem tercih edilmiştir. Nitel araştırma; kuram oluşturmada etkili olduğu yani laboratuvar veya akademiden farklı olarak araştırmacının gerçek dünyadaki gözlemlerinin ve görüşmelerin sonucuna dayanarak ortaya çıkarılmasıdır (Patton, 2014: 11). Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden ise durum (vaka) deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, bir duruma ilişkin etkenlerin bütüncül bir yaklaşımla araştırılıp, ilgili durumu nasıl etkilediğini ve ilgili durumdan nasıl etkilendiğine odaklanılır. Durumun sonuçlarının genellemesi söz konusu değildir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmadaki söz

konusu durum, İHYD dersinde verilen değer, kavram, içerik gibi etkenlerin öğrenciler tarafından nasıl algılandıklarını, bu dersten nasıl etkilendiklerini belirlenmesine odaklanmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Kastamonu iline bağlı merkez köy okulun 4. sınıfta öğrenim görmekte olan 18 öğrenciden oluşmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme biçimlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme seçimine gidilmiştir. Patton'a (2014) göre; nitel araştırmalarda örnekleme büyüklüğünde bir kural bulunmayıp araştırmacının geçerlik ve anlamlılığı, elde edilen bilginin zenginliğine bağlıdır. Araştırmanın çalışma grubuna katılan erkek öğrencilerin sayısı 11 iken kız öğrencilerin sayısı 7'dir. Araştırma grubunun %61'i erkek öğrenciler, %39'u kız öğrenciler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu oluşturmaktadır. Bir davranışın altında yatan nedenleri bulmak için doğrudan ya da dolaylı şekilde açıklayan kuram önemli bir soru kaynağı oluşturur (Yalçinoğlu, 2011). Görüşme formunun açık uçlu sorulardan oluşmasındaki amaç; öğrencilerin düşüncelerini derinlemesine bir şekilde ortaya çıkarmaktır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kişisel bilgilerden; ikinci bölüm ise öğrencilerin düşüncelerini belirlemek için 9 adet açık uçlu sorulardan ve 1 adet serbest resim çalışmasını gerektiren sorudan oluşmaktadır. Veri toplama aracı araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Veri toplama aracı geliştirilmesinde İHYD ders kitabının yanı sıra ilgili alan yazın taraması sonucu ulaşılan araştırmalardan yararlanılmıştır. Veri toplama aracı 4 uzman (1 Türkçe öğretmeni, 2 sınıf öğretmeni ve 1 öğretim üyesi) tarafından incelenmiş, gerekli düzeltmelerin yapılması ardından görüşme formuna son biçimi verilmiştir. Görüşmeler araştırmacının kendisi tarafından ve öğrencilerin kendi sınıflarında ortalama 40 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Yapılan çalışmada elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. kullanılmıştır. İçerik analizi, verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmektir. Verilerin kavramsallaştırılmasının ardından bunların sistematik olarak düzenlenmesi ve açıklayıcı temaların oluşturulması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Elde edilen metinler satır satır okuma tekniği ile okunduktan sonra veriler kodlanarak kategorilere ulaşılmıştır. Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda elde edilen verilerden doğrudan alınan yazılı alıntılarla desteklenerek araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada öğrencilere cinsiyet ve numaralar yardımıyla kodlamalar verilmiştir. Veriler analiz edilirken öğrencilere K1 (Kız öğrenci 1), E1 (Erkek öğrenci 1) olarak gösterilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular, sorulara verilen cevaplar ile oluşturulan kategoriler altında öğrenci görüşlerine yer verilerek yorumlanmaktadır.

Öğrencilerin görüşlerinden bu dersin kendilerinde olumlu yansımalarının olduğundan bahsetmektedir. Öğrencilere yöneltilen İHYD dersi içeriğine ilişkin görüşleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin İHYD dersi içeriği hakkındaki görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Değer öğretimi	<i>Bana sevgi, saygı, hoşgörü, insanlara iyi davranmamızı, yalan söylememek, birisiyle kavga etmemeyi anlatıyor.(K3).</i> <i>Dürüstlüğü, saygıyı yani her şeyi. Ben bu dersi çok sevdim.(K2)</i> <i>Bilgiler öğreniyorum. Çok mutluyum.(E4)</i> <i>Dürüst davranılması, ahlaklı davranılması.(E6).</i> <i>Bu ders bana çok iyi şeyler öğretti. Eskiden hak ne hukuk ne hiç bilmiyordum. Ama 4-A sınıfına gelince öğretmenimiz bize insan haklarını öğretti. İnsan ne, haklılığı, haksızlığı öğrendik. O bize yanlışı ve saygıyı öğretti ve biz de sorumluluk sahibi bir çocuk olduk.(E10)</i> <i>Saygı, sevgi ve uzlaşma olduğunu anlattı. Evde, okulda vb. yerlerde bana saygıyı ve kavga etmeden olayların çözülmesini anlattı.(K6)</i>
İnsan olma bilinci	<i>İnsan olmayı öğretti. Saygılı ve adaletli olmayı, uzlaşmayı öğrendik ve öyle olduk.(K1)</i> <i>İnsan olmayı öğrendim. İyi insan olmayı.(E5)</i> <i>Bana insan olmayı öğretti ve hayatımda çok şeyi değiştirdi.(E8)</i>
Yaşantıya etkisi	<i>İnsanlığı, saygıyı, sevgiyi, yardımlaşmayı öğretti. Bu dersi sevdim benim hayatımı değiştirdi. Hayatım sevgiyle, saygıyla doldu.(K4)</i>
Hakları öğretimi	<i>Bu dersi seviyorum. Bana çocuk haklarını, insan haklarını öğretti.(E9)</i>

Tablo 1 incelendiğinde öğrenciler, İHYD dersinden olumlu şekilde etkilendiklerini, sorumluluk, adalet, eşitlik, özgürlük bilinci gibi değerleri ve çocuk hakları, insan haklarını öğrendiklerini, İHYD dersinden sonra hayatlarında değişiklikler olduğunu, kendilerinde farkındalık oluşturduğunu, insan olma bilincinde olduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin dersin içeriği hakkındaki görüşlerine bakıldığında değerler öğretimine yönelik düşüncelerin daha fazla, yaşantıya etkisi ve hakların öğretimine yönelik düşüncelerin daha az olduğu görülmektedir.

İHYD dersinin öğretme-öğrenme sürecine yönelik olarak öğrenciler, dersin hikayeler eşliğiyle ve öğretmenin soru-cevap, tartışma yöntemiyle işlediğinden dersin daha etkili geçtiğini ifade etmişlerdir. Öğrencilere yöneltilen İHYD dersinin öğretme-öğrenme sürecine yönelik görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin İHYD dersinin öğretme-öğrenme sürecine ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Kitaptaki hikâyelerde farklılık	<i>Hikâyeler daha değişik olmalı. Yani heyecanlı olmalı.(E1)</i> <i>Biraz daha ilginç olmasını isterdim.(E8)</i>
	<i>Tartışırız, canlandırırız. Biz böyle öğreniriz.(E4)</i> <i>Bence bana iyi şeyler anlatıyor. Memnunum.(E6)</i> <i>Aynı şekilde öğretilmesini isterdim. Benim için bu dersin anlatılması çok</i>

	<i>iyi. Hem adalet var hem uzlaş. Ben değişmesini istemem. (K1)</i>
Uygulanan öğretim- öğrenme süreci	<i>Ben bu dersi böyle devam etmesini istiyorum. Böyle iyi bir ders diyorum.(K3)</i> <i>Öğretmenimiz bize sorular soruyor ve bizde cevaplıyoruz. Ben bu dersi seviyorum. Böyle kalsın.(K6)</i>
Kitap düzeni	<i>Kitaplar daha düzenli, güzel, bir kurala göre olmalı. Öğretmenler güzel anlatmalı ve örnekler vermeli.(K4)</i> <i>Bu hali iyi ama çalışma kitabı olsa çok iyi olur. Örneğin “Ertapıldı ile Kardıgaç” metnin çalışma kitabı olmalı. Yalnız bu metnin değil tüm metinlerin olmalı.(K5)</i>

Tablo 2 incelendiğinde öğrenciler, İHYD dersinin işlenişinde genellikle bir farklılık olmaması yönünde görüş bildirirken, kitapta verilen hikâyelerin farklı olması, bir çalışma kitabının olması şeklinde istekler belirtmişlerdir. Öğrencilerin dersin öğrenme-öğretme sürecine ilişkin görüşlerine bakıldığında uygulanan öğretim- öğrenme sürecine yönelik düşüncelerin daha fazla, ders kitabında yer alan hikayelerde farklılık ve kitap düzenine yönelik düşüncelerin daha az olduğu görülmektedir.

İHYD dersinin merkezinde yer alan “insan” olgusu; insanın kendisini, diğerlerini ve toplumu bir arada düşünmesi gerekir. İnsan olmanın niteliklerini konu alan birinci ünite kapsamında, öğrencilere yöneltilen insanı insan yapan özelliklere yönelik görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin insanı insan yapan özelliklere ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
	<i>İnsanı insan yapan kendisidir. 1. Yalan söylememeli 2. Hırsızlık yapmamalı 3. Birini dövmemeli, vurmamalı. (E2)</i>
	<i>Bence bir insan yalan söylemezse, dürüst olursa ve insan ne yapacağını bilirse yani hoşgörülü, güvenilir biri olursa. Kötü bir insan olursa kendi zaten herkese kötü davranır.(K3)</i>
	<i>Öncelikle saygılı, dürüst, doğru söylemek, kanunlara uymak. Örnek: bir insan önce saygılı, dürüst, yalan söylemez. Sonra bunlara uyunca insan olur ve kanunlara uyar.(K5)</i>
	<i>İnsanı insan yapan bence saygılı olan ve hoşgörülü davranan kişi.(K6)</i>
Değerlerin kazanımı	<i>Birbirine mektup yazmasıdır. Öğretmenin dürüst olması, hoşgörülü ve saygılı olması.(K7)</i>
	<i>İnsan bir kere vicdanlı olmalı. Ahlaklı, dürüst ve temiz olmalı. Allah’ını seven, peygamberini seven bir çocuk ya da adam olmalı.(E9)</i>
	<i>Arkadaşlarına, öğretmenine, annene, babana kısacası herkese duyarlı ol, saygılı, sevgili ve yardımlaşmalı ol. Bana insanı insan yapan özellikler bunları anlatıyor.(K4)</i>
	<i>İnsanın güzel konuşması veya insanın birbirine zarar vermemesidir.(E2)</i>
	<i>Yalan söylememek ve öğretmenimizle anlaşmak.(E3)</i>
	<i>İyi insan, kötü insan olmak değil. İyi davranışlı ve saygılı olmak.(E5)</i>
	<i>Her şeyi çabucak anlar. İnsan olmak çok güzel bir duygu.(E8)</i>
	<i>İnsanı insan yapan şey temiz, iyi, kibar, kalbi iyi olan biridir. Örnek: adam</i>

temiz olan bütün hak ve hukuku bilen kişiye denir.(E10)

İyi bir tane kalp önemli.(E11)

Tablo 3 incelendiğinde öğrenciler, insanı insan yapan özelliklerin genellikle birtakım özelliklere sahip olması gerektiğini, insanlarla olan ilişkilerine bunu yansıtmasını, duygusal yönden kalben iyi olması gerekliliği gibi özelliklerle belirtmişlerdir.

İHYD dersinde çocuk ile yetişkin arasındaki farkları düşündürülerek çocuk haklarına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda öğrencilere, çocuk haklarına dair neler bildiklerine ve bu bildiklerini nereden öğrendiklerine yönelik görüşleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Çocuğun tanımı (Madde 1)	<i>Çocuklar 18 yaşında yetişkin olurlar. Her çocuk 18 yaşından küçükse anne ve babasına teslimdir. Ben bunu insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinden öğrendim ve mutlu oldum.(K1)</i> <i>18 yaşından küçük olanlar çocuktur. Çocukların temel ihtiyaçları kesinlikle karşılanmalıdır. İnsan hakları dersinden öğrendim.(K4,E9)</i> <i>Çocuk hakları benim için çok iyi. İyi ki bu ders var. Eğer olmasaydı bu bilgileri öğrenemezdik. Örnek: "18 yaş altı çocuktur." Bu çocuk haklarında kural .Öğretmenimizin sınıfımıza getirdiği kurallardan öğrendim.(K5)</i> <i>Çocuk hakkı insan 18 yaşına girene kadar bir çocuktur ve 28 ya da 32 ise yetişkindir. Örnek: 10 yaşında çalışamazlar. Çalışma hakkına sahip değildir. Öğretmenimden ve kitaptan öğrendim.(E10, E7)</i>
Devlet, Hakları Sözleşmesi'nin herkes tarafından öğrenilmesini sağlar(Madde42)	<i>Çocuk hakları bizim haklarımızdır. Kimseye devredilemez. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinden öğrendim.(K2)</i> <i>Çocuk haklarını bilmiyordum ama bunu öğretmenimizden öğrendim ve çocuk hakları diye hak olduğunu öğrendim.(E2)</i>
Çocuğun ailesi tarafından yetiştirilmesi ve geliştirilmesi hakkı(Madde 18)	<i>Çocuk hakları denilince yani çocuğu sevip, saymaları. Aileler ne kız ne de erkek olsun bütün çocuklarını sevmeleri lazım. Bir çocuğu sever aile bir çocuğunu da sevmeli ve saymalıdır çocuklarını.(K3)</i>
Birtakım haklara sahiptir (Madde7,1,9)	<i>1.Çocuk hakları 18 yaşına kadar herkes çocuk. 2.Her çocuk ana-baba sevgisine sahiptir. 3. Her çocuk eğitim görme hakkına sahip vb. şeylere sahiptir. İnsan hakları dersinden öğrendim.(K6)</i> <i>18 yaşına kadar herkes çocuktur. Her çocuk temel hakka sahiptir. Çocuklarla ilgilenenler her konuda çocuğun yüksek yararı temel düşünmelidir. Her çocuk ana- babasını bilme ve onları görmeli. İnsan hakları dersinde öğrendim.(E11)</i>
Çocuk düşüncesini özgürlüğe açıklama	<i>Çocuk düşüncelerinde özgürlüğe sahiptir. Bunları çocuk haklarından</i>

hakkına sahiptir(Madde 13)	<i>öğrendim.(E5)</i>
Devlet çocukların koruma ve bakımı için önlemler alınmalı(Madde3)	<i>Giyinme, barınma ve yeme hakkına sahiptir. Okulda öğrendim.(E3)</i>
Her çocuk yaşama hakkına sahiptir(Madde 6)	<i>Her çocuk yaşama hakkına sahiptir. İnsan hakları kitabından ve öğretmenimden.(E8)</i>
Her çocuk eğitim hakkına sahiptir(Madde 28)	<i>Çocuklar için olan haklar. İnsan hakları dersinden öğrendim. Örnek: her çocuk eğitim görebilir.(E1)</i>

Tablo 4 incelendiğinde bu soruya cevap veren öğrenciler çocuk haklarına dair neler bildikleri hakkında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan maddelerden, çoğunluk olarak 18 yaşından küçük olan insanların çocuk sayıldığını, birkaç öğrenci daha fazla özelliklerinden bahsettiğini, yaşama hakkı, eğitim hakkı, ayırım yapmamak gibi haklarının olduğunu belirtmişlerdir. Bunları ise okulda, öğretmeninden ve ders kitabından öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin görüşleri Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede yer alan maddelerle ilişkilendirilerek kategoriler şeklinde gruplandırılmaktadır. Öğrenciler tarafından en fazla görüş bildirilen çocuğun tanımı olan 1. madde , devlet, çocuk hakları sözleşmesinin herkes tarafından öğrenilmesini sağlama olan 42. Maddeye ait iki ifade yer alırken diğer kategorilerde ise birer ifade yer almaktadır.

Türk Millî Eğitim Sistemi'nin temel hedefleri arasında öğrencilere birtakım değer kazandırılması gerekmektedir. Bu değerlerden birisi de "sorumluluk" değeridir. Bu değer öğrencilerde nasıl bir anlam taşıdığını öğrenmek için sorumluluk sahibi bireyin ve kendisinin yerine getirmesi gereken sorumluluklarının neler olduğuna yönelik görüşleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin sorumluluk sahibi bireyin ve kendisinin yerine getirmesi gereken sorumluluklarının neler olduğuna ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Uyumluluk sağlama	<i>Sorumluluk sahibi bir insan söz dinler, uyumlu davranır. Kitap okumak, ödev yapmak, ders çalışmak.(E10)</i>
İnsan ilişkisi	<i>Derste öğretmenini dinleyen, herkese hoşgörülü olandır. Annemin ve babamın sözünü dinlerim.(K7)</i>
	<i>Sorumluluk sahibi bir kişi hoşgörülü bir insan. Benim yerime getirmem gereken görev hoşgörülü olurum.(K6)</i>
	<i>Sorumluluk sahibi olan bir insan iyi bir insan olmalıdır. Hoşgörülüdür. Biz ise biz de iyi bir insan olmalı insanlara iyi davranmalıyız.(K3)</i>
	<i>Saygılı, doğruluk, dürüstlük... Ödevimi yapmak, derse katılmak...(E1)</i>
Yükümlülükler	<i>Arkadaşlarına iyi davranmak, büyüklerimize saygılı olmak, kötülük yapmamak.(E5)</i>
	<i>İnsan sorumluluklarını bilmeli. Örnek: Benim odamı toplamam lazım, eşyalarımı yerleştirmeliyim. Benim sorumluluklarım bunlar.(K5, E6)</i>
	<i>Öğretmenimizin bize verdiği ödevleri yapmamız gerekiyor. Annemin ve babamın sözünde durmam gerekiyor ve istediklerini yapmaktır sorumluluk.(K4)</i>
	<i>Ödevlerini yapar, verdiği sözü tutar. Benim sorumluluklarım: ödevlerimi</i>

yapmak, odamı toplamak, anneme yardım etmek.(K2)
Sorumluluk mesela eve gidince ödevimizi yapmak ve sınıfta nöbetçiliğimizi yapmak.(E2, E3)
Çok ağır şeyleri taşımamalıyız. Kendimize yetecek şekilde taşımalıyız. Okula gitmek, ödevlerimizi yapmak.(E9, E11)

Tablo 5 incelendiğinde öğrenciler sorumluluk sahibi bireyin yerine getirmesi gereken davranışların uyumlu, insanlarla ilişkilerine bunu yansıtması, birtakım görevlerinin olduğu gibi başlıklarla belirtmişlerdir. Kendilerinin yerine getirmeleri gereken davranışları ise okula gitmesi, ödevlerini yapmasını, verilen görevleri yerine getirmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Öğrencilerin sorumluluklarının neler olması gerektiğine ilişkin görüşlerinde yükümlülükler daha fazla, uyumluluk sağlama ifadesi daha az olduğu görülmektedir.

Günümüzde insan ilişkilerini düzenleyen pek çok değer önem arz etmektedir. Bu değerlerden “eşitlik” değeri öğrencilere hissettirilerek ve onların yaşamlarına yansıtılmaları çalışılmalıdır. Öğrencilere yöneltilen kızların ve erkeklerin eşit olduğu yönündeki görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin kızların ve erkeklerin eşitliğine yönelik görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Eşitlik	<p><i>Kimse üstün olamaz. Bazı aileler daha çok seviyorlar. Kızlar ise kendilerini kötü hissediyor. Bu yüzden kızlar da erkekler de üstün değildir. Aileler de bütün çocuklarını sevmelidir. (K3)</i></p> <p><i>Bence ikisi de aynı, ikisi de eşittir. Kız ve erkek aynıdır. Mesela kız üstün diyorsunuz ama ikisi de aynı. Ayrımcılık yapılamaz.(K4)</i></p> <p><i>Hiçbirimiz üstün değiliz. Örnek: kız ya da erkek olsun hiçbiri üstün değil.(K5, E8)</i></p> <p><i>Bence ikisi de daha üstün ve başarılıdır.(K6, K7)</i></p> <p><i>Kızlarda erkekler de ikisi de üstündür ve ikisi de iyi biridir. Ondan sonra ikisi de güçlü ve üstündür bu sayede adalet ve eşitlik olur.(E10)</i></p>
Ayrımcılık	<p><i>Ben biraz kızların üstün olduğunu düşünüyorum. Kızlarda erkeklerde fazla iş yapıyor.(K1)</i></p> <p><i>Kızlar büyünce evlenince 9 ay bebek karnında taşıyor. Bence kızlar üstün. (K2)</i></p> <p><i>Erkeklerin üstün düşünürüm.(E7)</i></p>
Düşüncelerde değişiklik	<p><i>İkisi de eşittir. Bunu insan hakları dersinde öğrendim.(E1)</i></p> <p><i>Önceden erkeklerin daha üstün olduğunu düşünürdüm. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersini yapınca ikisinin de eşit olduğunu öğrendim.(E2)</i></p>

Tablo 6 incelendiğinde bu soruya cevap veren öğrencilerin düşüncelerine ilişkin görüşlerinde kızların ve erkeklerin de eşit olduğu düşüncesi en fazla, dersten sonra düşüncelerinde değişiklikler olduğu görüşü en az olarak yer verilmektedir.

İHYD dersinin ikinci ünitesini oluşturan hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişki belirlenmektedir. Kazanımlar içinde yer alan değer ifadelerinden “özgürlük” değerini öğrencilerin ne şekilde içselleştirdiğini değerlendirmek için öğrencilere yöneltilen herkes dilediğini yapmakta özgür olup olmadığına yönelik görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin herkes dilediğini yapmakta özgür olup olmadığına ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Herkes özgürdür	Evet. Herkes özgürdür. Fakat 18 yaşını geçemezsen bazı şeyler imkânsız. Örnek: ben hiç araba süremem fakat 18 yaşımı geçip ehliyet alarak sürebilirim. (K5) Özgürdür. Mesela bir kız kısa elbise giyiyor erkek ona karışıyor. Burada kız kısa ya da uzun elbise giyebilir. Erkek ona karışmamalı.(K4) Evet yapabilir. Özgürdür. İsteddiği zaman dışarı çıkıp istediği zaman bir yerlere gider ve kimseye söylemez. İnsan özgür olmalıdır. İsteddiğini giymelidir.(K3) Herkesin hakları var. Herkes özgür. İsteddiğini yapabilir.(E6, E8, E5)
Özgürlük sınırlıdır	Özgürdür. Ama o kadarda ileriden özgürlük olmaz. Mesela bu okulun akıllı tahtası benim diyemez.(K1-3) Evet özgürdür. Ama başkasının özgürlüğüne karışmamalı.(E1-3) Evet. Her çocuk ve yetişkin özgürdür. Ama okuldaysa herkes öğretmenini dinlemeli.(E2-2). Evet. Herkes istediği şeyi yapabilir. Ama çizgiyi aşmak olmadan.(E4-3) Evet. Özgürdür. İstedığımızı yaparız. Örneğin birisinin yüksek sesle müzik dinlemesi özgürlüğe ait değil.(E-3-1) Hayır! Gidip birini vuramaz. Ama kantinden bir şey alabilir.(K2-3, E9-2)

Tablo 7 incelendiğinde bu soruya cevap veren öğrenci görüşleri doğrultusunda insanların özgür olduğu en az, herkesin özgür olduğunu fakat bunun bir sınırının olduğu düşüncesi en fazla olduğu görülmektedir

Hak ve özgürlüklerin kullanılabilirdiği toplumlara paralel olarak adalet ve eşitlik de gerçekleşmektedir. Ders kapsamında adil ve eşit davranılması amaçlanmaktadır. Öğrencilere adalet ve eşitlik değerlerini ne şekilde içselleştirdiklerini değerlendirebilmek adına yöneltilen adalet ve eşitlik değerlerine yönelik görüşleri Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin adalet ve eşitlik değerlerine ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Adalet	<i>Hayır değildir. Adalet farklı eşitlik farklıdır. Adalet: yasalardaki bütün hakların kullanılabilmesidir. Eşitlik: herkese eşit dağıtım yapmaktır. (E1)</i> <i>Adalet ve eşitlik aynı değildir. Okula gitmemiz eşitlik. Yürüyemeyen birisine yol yapımı ona adaletli davranılır.(E9)</i> <i>Ben babamla Kastamonu’ya gitmiştim ve bir mağazaya girdik. Bir adam da girmek istemişti. Biraz üstü başı yırtıktı ve onu almadılar. Burada adalet ve eşitlik olmadı.(E8)</i> <i>Bir kişi hırsızlık yapıyorsa o zaman adalet ve eşitlik olmaz.(E6)</i> <i>Hayır. Öğretmen herkese eşit davranıyor. Bir arkadaşımız var konuşamıyor.</i>

ve eşitliğin insan yaşamına yansımaları	<p><i>Ona bizden daha farklı davranıyor. Bu adalettir.(E3)</i></p> <p><i>Hayır. Mesela hakim herkese eşit davranmalı ama herkese aynı cezayı vermeyip adaletli davranır.(E10)</i></p> <p><i>Adalet: mahkemedesin ama birini vurdun inkar ediyorsun. Hakimse seni bırakıyor. Herkes bu adalet mi diyor? Eşitlik: mesela senin doğum günün sevdiğin arkadaşına çok diğer arkadaşlarına az pasta veriyorsun. Bütün arkadaşların bu eşitlik mi? diye soruyor.(K2)</i></p> <p><i>Aynı değildir. Eşitlik bir kızın ve bir erkeğin aynı olması. Örnek: Gülcan sıradan çıkmıştı Efe onu dilemeden öne geçmek yok dedi. Gülcan anlatmaya çalıştı ama anlatamadı. Efe dinlemedi. Ben olanları ona anlattım Efe, Gülcan'dan özür diledi.(K4)</i></p> <p><i>Hayır değildir. Adalet örneği: bir engelliye rampa yapmak. Eşitliğe örnek: bir hakkı ona değil de başkasına vermek eşitsizlik.(K5)</i></p> <p><i>Hayır. Aynı değildir. Mesela bir çocuğa oyuncak verilirse öbürlerine verilmese haksızlık. Hepsine verilirse eşitlik olur.(K6)</i></p> <p><i>Adalet: suçlu ve suçsuzların kararını verir. Eşitlik: ikisinin de aynı şeyi yapması.(K7)</i></p>
Adalet ve eşitlik farklı değerlerdir	<p><i>Yani biraz aynı. Çünkü eşitlik iyi bir şeydir. Yani sınıfta 1 kişi değil herkes kalabilir. Adalette iyi ama eşitlik gibidir. Ama biraz daha düşük eşitsizlik.(K3-3)</i></p>

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin görüşleri doğrultusunda adalet ve eşitliğin insan yaşamına yansımaları en fazla iken adalet ve eşitlik değerinin farklı değerler olarak en az görüşler ortaya çıkmıştır.

İHYD dersinde değerler eğitimi ile insan hakları ve özgürlüklerine saygı duyan bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç bağlamında öğrencilere yöneltilen saygı değerine yönelik görüşleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin saygı kavramına ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
Saygı değeri insan ilişkilerine yansımaları	<p><i>Büyüklerimize saygı duyarız. Öğretmenimize ve herkese saygı duymalıyız.(K7-1, E7)</i></p> <p><i>Saygı hiç kimseyi kırmamaktır. Ör. Ben insanlara saygılı oluyorum.(K4)</i></p> <p><i>Saygı kavramından iyi bir şey anlıyorum. Yani biri geliyor bir kişiye saygılı davranıyor. O yüzden saygı iyi bir şeydir.(K3)</i></p> <p><i>Dürüstlük, doğruluk... Örnek: Onur herkese saygı göstermeli.(E1)</i></p> <p><i>Herkese saygı. Dedeme saygı gösteririm.(E11)</i></p> <p><i>Büyüklerime saygılı olurum.(E8)</i></p>
Davranışlara yansımaları	<p><i>Mesela öğretmen sınıfa geldiğinde ayağa kalkmak.(E2)</i></p> <p><i>Beni biri itse, arkadaşım niye itiyorsun? diye nazıkçe derim.(E6)</i></p> <p><i>Saygı hiçkimseye bağırılmamak. Bizi de rahatsız etmeyecek.(E4)</i></p> <p><i>İnsanların birbirine iyi davranmasıdır.(K6, E3)</i></p> <p><i>Saygı: bir şeye, bir kimseye karşı çekinme ile birlikte duyulan sevgi, değer</i></p>

duygusu. Örnek: mesela bir yaşlıya yer vermek.(K5)

Arkadaşına hiç kızmayan ve küfür eden kişiler saygılı olmaz. Saygılı olanlar küfür etmez.(K1)

Büyüklerimize ve küçüklerimize saygılı olmak, büyüklerin ellerinden öpmek.(K2)

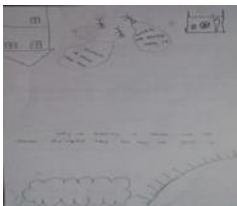
Tablo 9 incelendiğinde öğrenciler insan ilişkilerinde ve davranışlarında saygı değerini örneklerle destekleyerek belirtmişlerdir. Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda saygı değerinin insan ilişkilerinde yansımaları düşüncesi en fazla, davranışlara yansımaları düşüncesi en az olarak yer verilmektedir

İHYD dersi öğretim programı ile insan haklarının koruyan, bunun nasıl yapılabileceğini bilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece öğrenciler haksızlık karşısında nasıl davranması gerektiğini bilecektir. Bu bağlamda öğrencilere yöneltilen “Ama bu haksızlık!” denildiğinde neler hissettiğine yönelik görüşleri Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin “Ama bu haksızlık!” denildiğinde neler hissettiğine ilişkin görüşleri

Kategoriler	Örnek ifadeler
İnsan ilişkilerine yansımaları	<i>Üzgün olurum.(K2, E7, E11, K3 ve E9)</i>
	<i>Çok üzülürüm, kızarırım.(K1)</i>
	<i>Ben bunu kendime yapılmasını istemezdim. Üzülürdüm.(K4)</i>
	<i>Üzülürüm. Ağlarım.(K7)</i>
	<i>Kötü hissederim.(E3, E1, K5, E4, E10 ve E5)</i>
	<i>O kişi bana haksızlık yapıyorsa bir daha o kişiyle konuşmam.(E6)</i>

Tablo 10 incelendiğinde bu soruya cevap veren öğrenciler haksızlık yaşadıklarında bunları *duygusal olarak insan ilişkilerine yansıttıklarını ve davranışlarında göstererek* belirtmişlerdir. Öğrencilerinin “Ama bu haksızlık!” dedikleri olaylar karşısında neler hissettiklerini serbest resim çalışması ile anlatmalarını istenmiştir.

Resim 1: E9

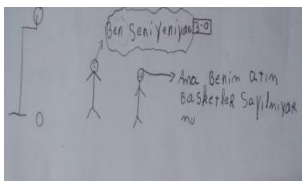
Resim 2: K1

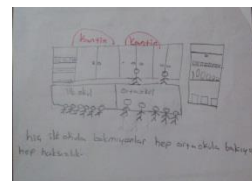
Resim 3: K7

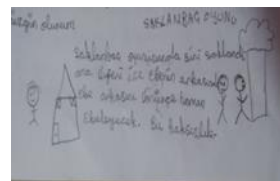
Resim 4: K3

Resim 5: E8

Resim 6: K5

Resim 7: K2

Resim 8: K4

Resim 1' de E9 öğrencisi resminde bir çocuk "Eee en çok pastayı ben yiyeceğim" diye söylerken diğeri ise "Bana pasta kalmaz. Bu haksızlık" diyerek haksızlığın yaşanmasını anlatmaktadır.

Resim 2' de K1 öğrencisi resminde iki çocuktan birinin yanlışlıkla topunu aldığında "Hey haksızlık. O top benim". Diğeri ise "Nerden senin oluyor?" diyerek haksızlığın yaşanmasını anlatmaktadır.

Resim 3' te K7 öğrencisi resminde arkadaşının en sevdiği kitabını izinsiz alarak onu ağlatmıştır ve erkek bu durma gülmüştür. Bunu bir haksızlık olarak resmetmektedir.

Resim 4' te K3 öğrencisi resminde haksızlıkla ön sıraya geçtiğini ve arkadaşını ağlattığını resmetmektedir.

Resim 5' te E8 öğrencisi resminde basket maçı yaptıklarını ve arkadaşı 3 basket attığı halde saymadığını. Arkadaşı "Ben seni yeniyorum" diyerek buna karşılık "Ama benim basketler sayılmıyor mu?" diyerek üzgün hissettiğini resmetmektedir.

Resim 6' da K5 öğrencisi bir kantinde sıraya giren öğrencileri çizerek sırada hiç ilkökul sırasına bakılmadığını hep ortaokul sırasına bakıldığını, sıranın kendilerine gelmeyerek bu haksızlığı resmetmektedir.

Resim 7' de K2 öğrencisi resminde saklambaç oyununda birinin saklandığını ama diğeri ise ebenin arkasına geçerek ebe arkasını dönünce hemen ebelemesinin haksızlık olacağını resmetmektedir.

Resim 8'de K4 öğrencisi resminde erkek çocuk panoya kendi resminin asılacağını biliyordu. Ama panoya farklı birisinin resmi asılmıştı. "Ama bu haksızlık! Hani benim resmimi asacaktınız?" diyerek haksızlığı resmetmiştir.

Tartışma ve Sonuç

İlköğretim 4. sınıf öğrencileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde, ilk alt probleme göre İHYD dersi hakkında araştırmaya katılan tüm öğrencilerin olumlu yönde görüşlerini bildirdikleri görülmektedir. Net bir şekilde bu dersi almaktan mutlu olduklarını, birçok kavram öğrenerek yaşamlarında değişiklikler yaptıklarını belirtmektedirler. Dersin içeriği hakkında değerler öğretimine ilişkin kategori en fazla yer alırken hakların öğretimi kategorisi en az olarak yer almaktadır. Hürfikir (2004)'in çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenleri ilköğretim çağındaki öğrencilere demokratik tutum davranış ve değerler kazandırılması gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrenciler bu dersin öğretiminde materyal olarak kullanılan ders kitabının içeriğinde yer alan hikâyelerin daha farklı, ilginç konularda olması düşüncesi en az yer aldığı, dersin öğretme-öğrenme sürecine ilişkin görüşe en fazla yer verildiği görülmektedir. Ders kitabının daha düzenli olacak şekilde düzenlenmesi hakkında değişiklik yapılmasını dile getirmektedirler. Ulusoy ve Erkuş (2016)'un çalışmasında, araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu çocukların seviyesine uygun masal hikâye ve etkinlikler vb. sayesinde İHYD ders kitabındaki etkinliklerin yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Bir öğrenci ise diğer ders kitaplarında olduğu üzere bu dersin ders kitabının da çalışma kitabının olmasını dile getirmektedir. Yapılan bir çalışmada derse ilişkin gördükleri sorunları materyal, öğretmen ve ders kaynaklı sorunlar olarak ifade edilmektedir (Gürel, 2016).

Öğrencilerin İHYD dersinde öğretilen değerlerin çoğunlukla anlamlandırarak açıklama yapabildikleri ve örnekler verebildikleri görülmektedir. Verilen saygı, özgürlük, sorumluluk gibi kavramların daha çok davranışlara yansıtılması gerektiğini dile getirmektedirler. Herkesin özgür olduğu görüşü en fazla iken özgürlüğün sınırlı olduğu görüşü en az olarak yer verilmektedir. Saygı

değerinin insan ilişkilerine yansımaları düşüncesi en fazla yer alırken değerın savranışlara yansımaları görüşü en az olarak yer almaktadır. Sorumluluk sahibi bireyin yerine getirmesi gerekenler hakkındaki öğrenci görüşlerinde en fazla yer alan yükümlülük başlığı kategorisi iken en az yer alan uyumluluk sağlama düşüncesine yer verilmektedir. Çocuk hakları kavramını ilk kez bu derste duyduklarını ve artık bu haklar hakkında bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Çocuk haklarına ilişkin öğrenci görüşlerinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan Madde-1 en fazla görüş olarak yer alırken, Madde-42 en az yer aldığı görülmektedir. Adalet ve eşitlik değerinin farklı anlamlar olduğu düşüncesi en az, insan yaşamına yansıttığı görüşünü en fazla yer aldığı görülmektedir. Adalet ve eşitlik değerinin soyut bir kavram olduğu için öğrencilerin tanımdan ziyade örneklerle somutlaştırarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Kavram yanılguları, öğrencilerde kendi deneyimleri sonucunda oluşmuş gerçeklerden uzak olan ve bilimsel kavramların öğretilmesini engelleyen bilgilerdir (Fisher, 1995; Akt. Ulusoy ve Erkuş, 2015). Bu konuda dersin daha üst sınıflarda verilmesi gerektiğine ilişkin bulgular (Er, Ünal ve Özmen, 2013; Sağlam ve Hayal, 2015) yapılan çalışmalar ile ortak görüşte olduğu görülmektedir. Üste'nin (2007) çalışmasında İzmir ve Aydın'da okumakta olan beşinci sınıf öğrencileri insan hakları bakımından temel olarak kabul edilebilecek kavramların okullarında tam anlamıyla oluşmadığını vurgulamaktadır.

Çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise öğrencilerin çizmiş oldukları resimlerden de görüldüğü üzere yaşantılarında deneyim sahibi oldukları ve hissettikleri duyguları net bir şekilde hem açıklayarak hem de resmederek göstermektedirler. Böylece soyut olan düşüncelerini somutlaştırmaktadırlar.

Öneriler

İHYD ders kitabında yer alan hikâyeler ve etkinlikler çeşitlendirilerek öğrencinin dikkatini çekecek görsellerle zenginleştirilmelidir. Aynı zamanda öğrencilerin konu hakkındaki öğrendiklerini süreç odaklı olarak öğretmenlerin gözlemlerine yer verilirken; öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri ve öğrendiklerini pekiştirmeleri açısından bir çalışma kitabı oluşturulabilir.

İHYD eğitiminin bir sınıfta işlenen bir ders olarak değil, okul kültürü ve toplum içerisinde de uygulanan gerekli etkinlikler hazırlanmalıdır.

İHYD dersinin tam olarak kazandırılmasında tüm derslerle ilişkilendirilecek bağlamda oluşturulabilir.

Kaynakça:

- Aydeniz, D. (2010). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersinin insan hakları ve demokrasi eğitimindeki işlevselliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bağlı, M. T. (2013). Ara-disiplin olarak vatandaşlık ve insan hakları eğitimi: İlköğretim öğrencilerinin insan haklarına ilişkin görüşleri, *Eğitim ve Bilim*, 38(169). 296-309.
- Balbağ, N. L., Gürdoğan Bayır, Ö ve Ersoy, A. F.. (2017). İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor?, *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 223-241.
- Dolanbay, H. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının insan hakları ve demokrasi dersinin işlenişine ilişkin görüşleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Er, H. Ünal, F. ve Özmen, C. (2013). 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin 4.sınıfa alınmasına ilişkin görüşler üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 6(8), s. 179-196.
- Ersoy, A. F. ve Öztürk, F. (2015). Bir vatandaşlık değeri olarak yurtseverlik: sosyal bilgiler öğretmen adaylarının algısı. *İlköğretim Online*, 14(3), 974-992.
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. Sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(3), 641-660.
- Güven, S. (2011). Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitiminde modeller, R. Turan, A. M. Sünbül, H. Akdağ (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-II*, (36-58), Ankara: Pegem A.
- Gözütok, F. D. (2003). *Hukuk İntili Yurttaşlık Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları*.
[<http://www.hukukforum.com>] adresinden 25.02.2017 tarihinde erişildi.
- Hürfikir, Y. (2004). *İlköğretim 2. kademe sosyal bilgiler derslerinin demokrasi eğitimindekimyeri: Öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Kabapınar, Y. (2014). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi*, Ankara, Pegem Akademi.
- Kaçar, H. ve Kaçar, M. (2016). İlkokul dördüncü sınıf öğretmenlerinin dördüncü sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersine ilişkin görüşleri, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(8), 182-196.
- Kuş, Z. (2013). Politik okuryazarlık ve aktif vatandaşlık, E. Gençtürk ve K. Karatekin (Ed.), *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar*, (208-229), Ankara: Pegem A.
- Lohrenscheit, C. (2002). International approaches in human rights education. *International Review of Education*, 48(3-4), 173-185.
- MEB, (2015). *İlköğretim insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi 4.sınıf öğretim programı ve kılavuzu*, Ankara:MEB.
[<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=245>] adresinden 23.03.2017 tarihinde erişildi.
- Merey, Z. Karatekin, K. ve Kuş, Z. (2012). İlköğretimde Vatandaşlık Eğitimi: Karşılaştırmalı Kuramsal Bir Çalışma, *GEFAD / GUJGEF* 32(3): 795-821.
- Oğuşgil, V. A. (2008). *Bir Avrupa Birliği değeri olarak ilköğretim okullarında insan hakları eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuz, S. (2013). Hukuk okuryazarlığı, , E. Gençtürk ve K. Karatekin(Ed.), *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar*, (160- 177), Ankara: Pegem A.
- Öztürk, M., Palancı, M. (2015). Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi: Kavramsal Çerçeve, M. Öztürk, A. Saydam ve M. Palancı (Ed.), *Demokrasi, yurttaşlık ve insan hakları eğitimi- İlkokul 4.sınıf için etkinlik örnekleri*, (1-19), Kayseri: Orka Matbaa.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Bütün, M. ve Demir, S.B. (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Sağlam, H. İ., Hayal, M. A. (2015). Sınıf öğretmenlerinin “insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi” dersinin ilkökul 4. sınıfta yer almasına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 207-217.
- TTK, (2015). *İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersi programı*.

[<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=245>] adresinden 18.03.2017 tarihinde erişildi.

- Ulusoy, K. ve Erkuş B. (2015). Sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders programlarındaki tarih konuları ile ilgili kavramlara ilişkin öğrenci algıları, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 147-158.
- Ulusoy, K. ve Erkuş B. (2016). İlkokul 4. Sınıfta “İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi” dersinin okutulmasına ilişkin sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(24), 1308– 9196.
- Üste, R. B. (2007). İnsan hakları eğitimi ve ilköğretimdeki önemi. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 7(1), 295– 310.
- Yalçınoğlu, P. (2011). Kelimelerin uçmasını sağlamak: Görüşme yoluyla anlamak, (Çev. A. Ersoy, P. Yalçınoğlu), *Nitel araştırmaya giriş* (140-189). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1),453-463.
- Zohar, J. E. (2015). Avrupa’da Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi: Neler Öneriliyor ve Nasıl Uygulanıyor?, M. Öztürk, A. Saydam ve M. Palancı (Ed.), *Demokrasi, yurttaşlık ve insan hakları eğitimi- İlkokul 4.sınıf için etkinlik örnekleri*, (51-57), Kayseri: Orka Matbaa.